

גן העדן האבוד

בור מים נטוש בגן של מלון קסום, הוא הזכר האחרון לעולמם החשאי של יהודים מוכים שנמלטו מכומר רצחני שדלק אחריהם עד קצה העולם | בית מדרש נעול, הוא השריד היחיד מהניסיון המפרך של חבורת חסידי סאטמר שניסו להתיישב במדינה אחרי השואה | בניין מתפורר בקצה המדינה, הוא עד אחרון לניסיונם של סוחרים המאה ה-19 להקים מאחז יהודי במדינה הכי משגשגת בדרום אמריקה | ו'אסאדו' יוקרתי עם המנגל הכי טוב בעולם, הוא ההוכחה המעודכנת לגחלת היהודית שמסרבת לכבות למרות הכל | ארי וארי במסע רווי תגליות בעקבות יהודי אורוגוואי

ארי זיבוטפסקי וארי גרינשפן

צילום: ארכיון 'משפחה'

שרידים ממאות קדומות. ארי וארי
בשערי האכסניה בקולונייה-דה-סקרמנטו

מנחה מעריב עם שומרי הגחלת היהודית בשכונה היהודית העתיקה. ארי זיבטפסקי במני שבסטור

היהודית של הקהילה ואת מנהגיה, יצאנו לדרך, משתוקקים להכיר את המדינה היפהפייה הזו.

הצעה של פעם בחיים

יש, במשוער, כעשרים אלף יהודים החיים באורוגוואי, פחות מאחוז אחד מתוך 3.3 מיליון אזרחיה. זוהי מדינה פתוחה יחסית, חילונית ושוויונית, שבה, כפי שסיפר לנו אחד מיהודיה, "ייתכן שישנם גם אנטישמנים, אבל אין אנטישמיות". בשל שלוותה רבת השנים, זכתה אורוגוואי לכינוי "שווייץ של דרום-אמריקה". עובדה זו הפכה אותה כמובן לעד אטרקטיבי עבור פליטים יהודיים בתקופות שונות לאורך המאה ה-20. בשנות השבעים של המאה הקודמת, הגיע מספרם של תושביה היהודיים לשיא של 54,000, אבל בעקבות גלי העלייה לארץ, התבוללות והגירה לארה"ב, לספרד, לארגנטינה, לפנמה ולמקסיקו בשל קשיים שונים במקום, הידלדלה מאוד הקהילה היהודית במדינה.

הרב שפיץ הוא תושב ישראל, הנוסע לאורוגוואי כל כמה שבועות. למעשה, הוא מעולם לא תכנן לעסוק בתחום שירותי-דת, וודאי שלא חלם לשמש בתפקיד רבה הראשי של מדינה דרום-אמריקנית. הוא נולד בניו-יורק, אך העביר את רוב שנות ילדותו בדרום-אמריקה, לשם לקחו אותו עסקי הסחר של אביו ושם הוא רכש שליטה מלאה בספרדית ובפורטוגזית. בהמשך, הוסמך לרבנות מטעם מכון 'פרחי שושנים'.

אבל הוא מעולם לא תכנן להיכנס לעולם הרבנות - הוא בעל תואר שני בהנדסה מכנית, ועבד כמה שנים כמהנדס גרעין עבור חברת 'ריית'און', ולדבריו, עבד על "כמה מהפרויקטים ההנדסיים הגדולים והמרתקים ביותר שניתן להעלות על הדעת". בארץ, הוא ניהל כמה חברות הזנק בתחום הטכנולוגיה, והקדיש מזמנו גם כדי לפתח את חיבתו האחרת - כתיבת ספרים בדיוניים על רקע היסטורי, שאת כמה מהם כבר הספיק להוציא לאור.

בשנת 2013, הוא קיבל בהפתעה הצעה שעתידה לחולל מהפך

באורוגוואי,

מדינה קטנה השוכנת בין שטחי הענק של ארגנטינה וברזיל, על חוף האוקיינוס האטלנטי הגובל באמריקה הדרומית, אין קהילה יהודית גדולה ופעילה. היא גם לא מהווה יעד תחבורתי שכיח עבור יהודי העולם. אבל, מכיוון שממילא 'היינו באזור', בביקור אצל חברינו השוחטים ובבדיקת בתי המטבחיים המפורסמים של דרום-אמריקה, ניצלנו את ההזדמנות לגשש אחר אוצרות יהודיים במדינה השקטה, החמה אבל הנידחת זו.

שלושה דברים הביאו אותנו למונטה-וידאו, בירתה של אורוגוואי: האחת היא, הקשר שלנו עם רבה הראשי הנוכחי של המדינה, הרב בנציון שפיץ; השנייה היא, ידידותנו הקרובה עם הרב הראשי הקודם, הרב אליהו בירנבוים. הרב בירנבוים, יליד אורוגוואי, שמשמש כיום כדיין ברבנות הראשית בירושלים, הינו שותף תדיר ב'מסעות ההלכתיים' שלנו. המניע השלישי והאחרון, היה ההזדמנות לחלוק את ההרפתקה עם ידיד מארה"ב, משגיח כשרות שמעורב בפיקוח על בתי המטבחיים באזור מזה שנים רבות, שהסכים לקבוע את ביקורו הבא באורוגוואי במקביל למועד הנסיעה המתוכנן שלנו. בהנחה שהרב שפיץ יוכל לקשר בינינו לבין כמה מהדמויות המקומיות המרתקות כדי שנוכל לחוש ולחוות את ההיסטוריה

שרידים בני שמונים. בית הכנסת הנושק בקולוניה-דה-סקרמנטו

בעקבות חסידיים. בית המדרש העזוב של חסידי סאטמר ברחוב ברקה

זכרונות היסטוריים. בקולוניה-דה-סקרמנטו

**האוצר היקר ביותר
בחנות הקטנה, היה
אוסף של כרכים
המכילים בתוכם את
כל העיתונים הישנים,
התמונות והפרסומות
המשקפים חיי תורה
ומצוות פועמים. אולם,
הקהילה מעולם לא
זכתה להקים ישיבה
במרכזה, וממש כמו
קהילות אחרות ברחבי
העולם, היה זה המתכון
הבטוח לגוויעתה
הבלתי נמנעת**

הבניין הגדול, שם ראינו תלויות מודעות המכריזות על אירועים שונים המתוכננים לשבועות הקרובים, ביניהם חוג לדוברי אידיש, ארגוני מתנדבים שונים כדוגמת 'ביקור חולים', גמ"ח ביגוד מאובזר היטב וקבוצה פעילה במיוחד של בעלי מוגבלויות, המועסקת בבישול עבור קייטרינג, ייצור מתנות יודאיקה ועבודות אריזה קלות.

רוב רובם של בני הקהילה היהודית לא מתגוררים עוד בשכונה היהודית העתיקה, ה'סנטרו', כך שאין מניין פעיל בבית הכנסת המרכזי, ובכל מקרה, גם ביתו של הרב אינו קרוב למקום. דירתו שוכנת בקרבת בית כנסת אורתודוקסי תוסס, שמסונף לרשת מוסדות החינוך היהודיים. כמו יתר המוסדות היהודיים בדרום-אמריקה, גם בתי הספר וגם בית הכנסת מצויים תחת אבטחה כבדה מאז המתקפה האיראנית בבניין הקהילה היהודית בארגנטינה, בשנת 1994. התלוונו לרב שפיץ לתפילות מנחה וערבית בבית הספר 'בנה', שם הצטרפנו למה שנראה היה כציבור גדול במיוחד.

מה קורה כאן? הרב שפיץ הסביר: כשהגיע הרב אליהו בירנבוים לכהן ברבנות, בשנת 1992, הוא שם לב שבעוד בהלוויות הייתה נוכחות גבוהה,

תמונות על הקיר

לרב שפיץ תפקיד לא קל. עבור רב ראשי במדינה שבה ההתבוללות הפכה למגפה של ממש, הבעיות ההלכתיות בנושאי נישואים, גירושים וגיוה, יוצרות מערך שלם של שאלות סבוכות ולא שגרתיות. לדוגמה, אם יש צורך בעריכת גט, עליו להטיס מארגנטינה בית דין של שלושה כדי לבצע זאת. ומכיוון שנישואי תערובת וגירורים שלא על פי ההלכה שכיחים שם מאוד, רבים מבני הקהילה שנוטלים בה חלק פעיל מזה שנים ואשר מציגים את עצמם כיהודים, הם למעשה אינם כאלה – כשפעמים רבות הם מגלים עובדה זו רק לאחר עלייתם לארץ, כשהם נדרשים להציג הוכחת יהדות מטעם הרבנות הראשית בבואם להינשא.

בית הכנסת המרכזי של הקהילה מצוי במרכז הישן של העיר, בבניין גדול אשר בו היכל רחב ידיים עוד מאז ימי ייסוד הקהילה. היום, ממלא את בית הכנסת ריח ישן וטחוב, תוצאה של שנים ארוכות עם אותם השטיחים וכמעט ללא שינוי. במהלך ביקורנו, היכל בית הכנסת המרכזי היה חשוך, ריק ושומם, אך חדרי הבניין האחרים שקפו פעילות. הרב שפיץ התלווה אלינו לסיור ברחבי

מקוה או מרחץ? המודעות לבור בחצר האכסניה

בחייו. מכיוון שהיה רב מוסמך, דובר אנגלית, ספרדית ופורטוגזית, הוא הוזמן לשמש בתפקיד רבה הראשי של אורוגוואי, הזדמנות שלא יכול היה לוותר עליה – במיוחד לאחר שהתאהב במדינה כמה שנים קודם, כשהגיע אליה במסגרת עבודתו, יחד עם צוות ששקב בבדיקת שטח עבור תחנת כוח ענקית מטעם חברת הכרייה 'ארטירי'.

מוקד משיכה ליהודים. בית הכנסת המרכזי

פניולות חובקת עולם. הרב אהרן מילבסקי

מר מרגליות הזכיר את בית המדרש של סאטמר, הוא גם אמר לנו בפסקנות שבית המדרש המפתיע הזה נעול, וכי אין שום דרך להיכנס פנימה. התחננו אליו שבכל אופן יראה לנו אותו, מתוך ביטחון שנס יתרחש עבורנו. חלפנו עם הרכב על פני בית המדרש, ונדהמנו לראות חסיד צעיר יוצא מפתחו. ניגשנו אליו וביקשנו שיייתן לנו להיכנס

בירנבוים, שכיהן בין השנים תשנ"ב-תשנ"ז (1992-1997) ואשר משמש היום בדיינות בארץ. רב הקהילה הבולט ביותר, הינו ככל הנראה הרב אהרן מילבסקי (תרס"ד-תשמ"ו 1904-1986), אשר תחת הנהגתו גדלה הקהילה והתרחבה והפכה מסורתית יותר. הוא למד בישיבות המעטירות גרודנא וסלבודקה שבליטא, עלה עם הישיבה לחברון, שם הוא למד משנת תרפ"ד (1924) ועד הטבח בשנת תרפ"ט (1929). לאחר מכן, הוא חזר

גם של יהודים חילוניים רבים שבאו לחלוק כבוד לנפטר ולמצוות הקבורה, מעטים הם האנשים המקיימים את הלכות האבלות של ימי ה'שבעה'. כדי לעודד ולשפר את רמת שמירת המצוות ואת השתתפותם של בני הקהילה, הוא "העביר" את ה'שבעה' מביתו של הנפטר לבית הכנסת. גם אם בני המשפחה עדיין אינם מקיימים את כל דיני האבלות כהלכתם, הרי שבאופן הזה הם מחוברים יותר ל'שבעה' וחווים יותר את אוירת האבלות. כל משפחת האבלים וידידיה באים לבית הכנסת לכל שלוש התפילות ביום לאורך כל ימי ה'שבעה', שם הם מדליקים נרות, אומרים קדיש ושומעים את הרב מדבר בשבח הנפטר, כשהוא מחזקם בדברי תורה. רעיון חדשני זה הוכיח את עצמו: כיום, במונטה-וידאו, גם אלו הרחוקים מן היהדות מגיעים לבית הכנסת בשבוע ה'שבעה' לאמירת קדיש, ורבים מבינים שהדת אינה כה מאיימת כפי שהם חשבו עד כה - חלקם ממשיכים להגיע לתפילות ולאמירת הקדיש לכל אורך השנה. ואז קרה דבר משעשע. אחרי התפילה, כשאנחנו מתבוננים בלוח מודעות גדול בו מוצגות תמונותיהם של רבנים ודמויות חשובות מהארץ שביקרו בקהילה בשנים האחרונות - דמויות כמו הראשון לציון הגר"ש עמאר והגר"ש אליהו - זיהה אותנו אחד האבלים, שהכיר אותנו מהכתבות שלנו ב'משפחה'. נהנינו לשמוע על כך, אך נבוכנו כאשר ביקש לצלם אותו יחד אתנו.

עולם הולך ונעלם

הרב שפיץ המשיך את הסיור שלו במונטה-וידאו היהודית. הסעדה כשרה אינה אופציה של ממש במונטה-וידאו, אך הרב שפיץ דאג לכך שלפחות תהיה גלידה כשרה. וכך, הוא פינק אותנו בביקור ב'לה-צ'יקארה'. כשחזרנו ללשכתו של הרב הראשי, הבנו שהרבנות הייתה מאז ומעולם מרכיב משמעותי בקהילה, עובדה שאותה קלטנו מתוך תמונות הדיוקן הגדולות והממוסגרות של כל אחד מקודמיו בתפקיד. הקהילה זכתה לכך שכמה תלמידי חכמים כיהנו בה ברבנות - הזכרנו כבר את הרב אליהו

לאירופה, שם הוא כיהן ברבנות בעיר אליטוס, ליטא, משנת תר"צ-תרצ"ז (1930-1937), אז הוא הוזמן לקחת את כתר הרבנות הראשית באורוגוואי הרחוקה. לאחר שחש ברוחות הרשע המנשבות באופק, הוא קיבל על עצמו את התפקיד. בהמשך, הוא התברר כדמות מפתח במהלך מלחמת העולם השנייה, כשהשיג תקציבים ושלח משלוחי מזון וסיוע לאינספור פליטים יהודיים בשנחאי. הוא חיבר את ספר השו"ת "נחלת אהרן" שהודפס במונטה-וידאו.

אולם, ככל שהיו התמונות חשובות בעינינו, עניין אותנו יותר למצוא את החוליה החיה שמקשרת את הקהילה לעברה, וכך ארגן לנו הרב שפיץ מפגש עם פרופ' יצחק (איצ'ה) מרגליות, רואה חשבון, בשנות השבעים לחייו, בעל חיוך שמציץ מזוויות פיו - ואשר ללא ספק מהווה אוצר של ממש בכל הנוגע להיסטוריה היהודית ולאגדות הקהילה. מהרגע בו נפגשנו, נתלינו בכל מילה שלו, כשהוא מוביל אותנו בין אתריה היהודיים של העיר ומרתק אותנו בהיסטוריה שלה. הוא דובר עברית רוטה - אותה הוא רכש באורוגוואי - איש יודע ספר, שהפך לרואה חשבון מבוקש ופרופסור לכלכלה. בעבר הוא גם ניהל את בית הכנסת בו הוא גדל - בית כנסת 'ועד העיר', אותו בנה אביו ואשר שימש פעם כמרכז החיים היהודיים במדינה.

פרופסור מרגליות העלה זיכרונות מימיו הפעילים והשוקקים של בית הכנסת, בו התקיימו כל העת שיעורי תורה ומנייני תפילה. אבל כל זה היה בצעירותו. בית הכנסת אליו הוא לקח אותנו היה נעול ובמצב רעוע. הוא היה דומם, ריק ומלא אבק, וכשעמד במרכז היכל התפילה הנטוש, הוא סיפר לנו על משפחתו. הוא ואחותו נולדו באורוגוואי, ילדיהם היחידים של הוריו, שניהם ילידי אירופה. אמו הגיעה לאורוגוואי כבר בשנת תרצ"א (1931). גם הוא וגם אחותו לא זכו לילדים. בית הכנסת, שהיה פעם מלא מפה לפה וכעת עמד שומם, היה ה'בייבי' שלו, כשמשנה לשנה הוא מתאמץ להחיותו, ולא מזמן הוא אף שפיץ אותו כדי שניתן יהיה לקיים בו מניין לתפילות. אבל ההיסטוריה לא התחשבה בחלומותיו, והשנה, הייתה זו השנה הראשונה בה לא התקיימו בבית

חגיגה יהודית. ארי וארי ב'אסאדו' (למטה: הגריל הטוב בעולם)

פעם היה אחרת. איצ'ה מרגליות עם עותק מהעיתון מ-1948

כל אות מעוצבת בכתב-מראה, כך שלאחר ההדפסה היא מופיעה בצורתה הנכונה. כל אות מונחת במקומה באופן ידני, ולאחר שהעמוד כולו ערוך באותיות, מכסים אותו בדיו ומדפיסים. לאחר מכן, היו מסירים את כל האותיות ומחזירים אותן לקופסותיהן לקראת עריכת העמוד הבא

ואכן אין להם את העותק הפיזי הממשי, אך יש להם העתק של כולו על גבי מיקרופילם. לאחר מכן, לקח אותנו איצ'ה מרגליות להראות לנו בית כנסת קטן יותר במרכז המסחרי שברחוב ברקה, אליו נהגו להגיע יהודים חרדיים במהלך יום העסקים שלהם כדי ללמוד ולהתפלל בין עסקה לעסקה.

הוא הזכיר גם את בית המדרש של חסידי סאטמר, מה שהפתיע אותנו מאוד. סאטמר באורוגוואי? ואכן, לאחר השואה היו מיהודי סאטמר שמצאו במונטה-וידאו מנוח לכף רגליהם, אבל בהמשך הם עברו כמעט כולם לקהילות החרדיות הגדולות יותר. מר מרגליות אמר לנו שבית המדרש הזה נעול, וכי אין שום דרך להיכנס פנימה. התחננו אליו שבכל אופן יראה לנו אותו, מתוך ביטחון שנס יתרחש עבורנו. חלפנו עם הרכב על פני בית המדרש, ונדהמנו לראות חסיד צעיר יוצא מפתחו. ניגשנו אליו וביקשנו שייתן לנו להיכנס: הוא היסס בתחילה, אך כשזיהה את מרגליות לצדנו, השתנתה הנימה.

ללא ספק, היה זה פעם בית כנסת מרהיב, אך היום הוא במצב מוזנח ואף משמש כמקום אחסון זמני.

לאורך כל השיחה שלנו עם איצ'ה מרגליות, הוא שוב ושוב הזכיר את הדמות הכמעט מיסטית מסיפורי האגדות של אורוגוואי - אדם בשם "מונסייר שושני". מעולם לא שמענו את שמו, אך לאחר מכן הסתבר לנו כי 'משפחה' הקדיש לדמותו כתבה רוויית פרטים וגילויים ונראה כי מדובר היה בתלמיד חכם עצום בעל זיכרון פנומנלי. הרבה מאוד מהפרטים אודותיו נותרו כחידה סתומה, למרות שמחקרים היסטוריים מהשנים האחרונות

הישנים, התמונות והפרסומות המשקפים חיי תורה ומצוות פועמים. אולם, הקהילה מעולם לא זכתה להקים ישיבה במרכז, וממש כמו קהילות אחרות ברחבי העולם, היה זה המתכון הבטוח לגוויעתה הבלתי נמנעת. כיום, הקהילה נאבקת כדי לשמר את עצמה, ללא ספק, צל חיוור לימה היפים של פעם.

איצ'ה מרגליות דפדף בגאווה בעיתון של ה-14 במאי, 1948, כמו גם בעיתונים מימים היסטוריים אחרים, כשהוא מספר לנו שבדיו נמצאת הסדרה המלאה הבלעדית של התיעוד ההיסטורי זה. מתוך דאגה שנכס היסטורי זה עלול ללכת לאיבוד, מיד עם שובנו ארצה ניגשנו ובדקנו בספרייה הלאומית

הכנסת תפילות בראש השנה וביום הכיפורים. העצב בקולו ועל פניו כמעט מוחשי. הוא סיפר לנו שבמשך שנים רבות, בגלל תעשיית הבשר, היו באים רבנים ושוחטים מישראל לבקר בקהילה. הוא ביכה את העובדה שכלל שהלכה ודעכה הפעילות בבית הכנסת, היו מהמבקרים שנהגו "ללוות" ספרים מבית המדרש שבו.

בית העסק של אביו היה אחד משלושת בתי הדפוס היהודיים המפורסמים ביותר. מה שהעיד יותר מכל על חייה התוססים של הקהילה בשנות ה-40 וה-50, היה שכל אחד מבתי הדפוס הוציא לאור יומון יהודי באידיש! העיתון שלהם היה ה'דער מאמענט' בעל הנטייה הדתית יותר.

שאלנו אותו היכן הם הדפוס, והוא סיפר שלאביו היה בית דפוס, וכי אחותו עדיין מנהלת את העסק. התלהבנו מאוד, שכן מאז ומתמיד התעניינו בשיטות ההדפסה הישנות וחשבנו שאנו עשויים כעת למצוא משהו מעניין, אולי אף היסטורי. הוא הציע לנו לגשת לבית הדפוס, ומיד קפצנו על ההזדמנות.

הוא הכניס אותנו פנימה, והדבר הראשון שהבחנו בו היה שולחן הכתיבה המאובק והעמוס בקדמת החנות, עליו עמדה כוס שבתוכה ניצבו דגלים מיניאטוריים. בעוד שהחנות עצמה קצת יותר מודרנית ועדכנית, הוא הוציא והראה לנו את אותיות ההדפסה העבריות הישנות.

כל אות מעוצבת בכתב-מראה, כך שלאחר ההדפסה היא מופיעה בצורתה הנכונה. כל אות מונחת במקומה באופן ידני, ולאחר שהעמוד כולו ערוך באותיות, מכסים אותו בדיו ומדפיסים. לאחר מכן, היו מסירים את כל האותיות ומחזירים אותן לקופסותיהן לקראת עריכת העמוד הבא. בימינו, דור מדפסות הלייזר הביתיות, קשה לדמיין את המאמץ שהושקע בהדפסה לפני שנים לא רבות כל כך. האותיות העבריות יובאו מאירופה בתחילת המאה ה-20, אותיות המייצגות עולם שהיה ואינו עוד, וגם הטכנולוגיה בת זמננו תוחלף בקרוב באמצעי הדפסה מתקדמים יותר.

הסאטמרים של אורוגוואי

האוצר היקר ביותר בחנות הקטנה, היה אוסף של כרכים המכילים בתוכם את כל העיתונים

עזובה בת מאה. ארי גרינשפן חודר מבעד לחלון בית הכנסת הישן

יש החושדים כי היהודים אכן הגיעו למקום כבר בשנת תק"כ (1760). באותה עת, היה כומר ששמו פדרו לאגו, שדיווח לאינקוויזיציה שמתקיימים חיים יהודיים בקולונייה-דה-סקרמנטו. לא ידוע אם היו אלו יהודים ומצוות בגלוי או שאולי היו אלו אנוסים

(בת כ-27,000 תושבים), הממוקמת בדרום-מערב המדינה ויושבת סמוך לים, מול בואנוס-איירס שבארגנטינה, אליה ניתן להגיע בהפלגה בת חמישים דקות.

הרובע ההיסטורי של העיר מהווה מוקד תיירותי פופולארי, ומרכז העיר הומה מבקרים הצועדים בכמה מהרחובות בהם נותר עוד הריצוף המקורי שבנו הפורטוגזים במאה ה-17. אבל אם נזכור את ההיסטוריה של המקום הזה, קשה לדמיין נוכחות יהודית באותה תקופה, בשל העובדה שמשנת ת"מ (1680) ועד תקע"א (1811) עברה העיר שוב ושוב מידי ממשלת ספרד לידי ממשלת פורטוגל וחוזר חלילה, כאשר בשתי ארצות אלו שלטה עדיין האינקוויזיציה ביד רמה.

יש החושדים כי היהודים אכן הגיעו למקום כבר בשנת תק"כ (1760). באותה עת, היה כומר ששמו פדרו לאגו, שדיווח לאינקוויזיציה שמתקיימים חיים יהודיים בקולונייה-דה-סקרמנטו. לא ידוע אם היו אלו יהודים שקיימו חיי תורה ומצוות בגלוי או שאולי היו אלו אנוסים, אך די היה ברמז זה כדי לעודד אותנו להמשיך ולחפש עקבות יהודיים במחוז היסטורי זה.

היעד הראשון שלנו היה אכסניית 'פוסדה פלאזה מיר'. עשינו את דרכנו סביב חומות מבצרים, רחובות עתיקים וארכיטקטורה פורטוגזית מהמאה ה-17, מחפשים את אכסנייתנו. אחרי ששאלנו כל אדם שעבר ברחוב איך מגיעים לכתובת, הגענו

דפוס מידן אחר. בית הדפוס של מרגליות

אותיות בעברית הפוכה. סדר הדפוס

שאריות של יהדות. ארי וארי סמוך לבית הכנסת העוזב

למלון מקסים בעל קירות אבן עבים. הבניין אופייני לעיר הקטנה הזו – כל בית המלון לא הכיל אלא 15 חדרי אירוח בלבד. פקיד הקבלה הבין מיד את מבוקשנו והוביל אותנו דרך גינת החצר המרכזית, עמוסת העצים, הפרחים ומזרכת המים המרהיבה. לפני כעשר שנים, במהלך הריסת מבנים עתיקים, הם גילו בור מלבני שהוכרז מאז על ידי ארכיאולוגים, היסטוריונים ואף כמה רבנים, כמקוה טהרה שנבנה בסביבות שנת תפ"ב (1722). הם גם משוכנעים שיהודים-בסתר עשו אכן את דרכם לעיר נמל זו, בהתבסס על הדמיון בין מרצפות החרס שנחשפו בקולונייה-דה-סקרמנטו לאלו שנמצאו ברובע היהודי של אמסטרדם המתוארכות לאותה תקופה. בעוד ששמונו למצוא את האתר המפורסם אך הקשה למציאה, עדיין איננו משוכנעים שמדובר באמת במקוה קלאסי, מאחר שחסרים בו כמה מהתנאים הסטנדרטיים האופייניים למקוואות, כמו למשל מעבר נוח עבור מי הגשמים שייכנסו אל הבור. אבל אם המקוה נבנה אכן על ידי האנוסים, ייתכן שהידע ההלכתי שלהם בתחום המקוואות היה מצומצם, מה שמסביר את התנאים החסרים.

אין ראיות חד-משמעיות לקיומם של חיים יהודיים בעיר זו, טרם הפכה אורוגוואי לארץ מבטחים עבור תושביה היהודיים. החל משנת תר"מ (1880), יהודים יוצאי ספרד מסוריה, מרוקו, מצרים, יוון וטורקיה החלו להגיע למקום. אלו מהם

היעד הבא שלנו היה למצוא את שרידי בית הכנסת שלהם. מציאתם לא תהיה קלה - ההוראות שקיבלנו כאן היה מהסוג של "ליד הבנק הישן תפנו ימינה, ואחר כך, איפה שהייתה המכולת לשעבר, תפנו שמאלה", וכמובן שמעולם קודם לא הייתם בעיר הזו ואין לכם מושג איפה היה שום דבר 'לשעבר'. כל מה שידענו אודות מיקומו של בית הכנסת, הוא שהשימוש האחרון בו היה לעסק ששמו 'אקזוטיקה'.

בעלי האמצעים התיישבו במונטה-וידיאו; אחרים התיישבו באזורים המרוחקים יותר, במיוחד בערי הנמל כדוגמת קולונייה-דה-סקרמנטו. ובכל מקום בו הם ישבו, הם הותירו את חותמם. כשצעדנו ברחוב קטנטן מרוצף, ראינו כמה בתים ישנים שבפתחיהם יכולו לראות בבירור סימנים למקום בו היו המזוזות בעבר.

היעד הבא שלנו היה למצוא את שרידי בית הכנסת שלהם. מציאתם לא תהיה קלה - ההוראות שקיבלנו כאן היה מהסוג של "ליד הבנק הישן תפנו ימינה, ואחר כך, איפה שהייתה המכולת לשעבר, תפנו שמאלה", וכמובן שמעולם קודם לא הייתם בעיר הזו ואין לכם מושג איפה היה שום דבר 'לשעבר'. כל מה שידענו אודות מיקומו של בית הכנסת, הוא שהשימוש האחרון בו היה לעסק ששמו 'אקזוטיקה'. בסוף, מצאנו אנשים שידעו לומר לנו באיזה רחוב היה פעם 'אקזוטיקה', ומשרד התיירות (שנמצא בשכונה מרוחקת בבניין מודרני עשוי זכוכית ופלדה) הנחה אותנו איך להגיע לצומת המבוקש, שם מצאנו בניין נטוש בעל תריסים מוגפים. ממש צמוד אליו, עמד משרד מודרני.

טרטרנו את יושבי המשרד עד שגוסטבו קארו מצא עבורנו תמונות ממראה בית הכנסת של פעם, יחד עם סוכן נדל"ן אמיתי שבידו מפתח הכניסה למבנה המתפורר.

תקוותינו נסקו כשחשבנו שהמפתח יוביל אותנו לבית כנסת נטוש מזה זמן רב, אך שמור מבפנים. התברר. המפתח הוביל אותנו רק לחלק אחד של בית הכנסת, ואז ארי גרינשפן פירק את התריסים שבחלונות החצי השני של המבנה, שעה שעוברי אורח סקרנים עצרו ושאלו למעשינו. זה יכול היה להיות טוב מכדי להיות אמיתי, אבל אחרי שמונים שנות שממה, לא נותר דבר בפנים, למרות שהמבנה מבחוץ עדיין תאם לתמונות, כולל שרידים לסמלי המגן דוד.

המנגל הטוב בעולם

למרות שלא מצאנו בתי כנסת עתיקים, במונטה-וידיאו קיימת עדיין קהילה קטנה ופעילה, ודי חיכינו כבר לפגוש את היהודים המקומיים. האופן הרגיל בו אנחנו מארגנים מפגש עם בני קהילה מקומית, הוא באמצעות מסירת שיעור, אך האופן הרגיל בו נוהגת הקהילה לערוך היכרות עם אורחיה הוא בסטייל הארגוני והאורגוואי הקלאסי, על ידי הזמנתם ל'אסאדו', סעודת בשר עשירה. באורוגוואי ישנה בדיחה שכשילדים קטנים לומדים את קולות החיות, הם לומדים שחתולה עושה 'מיאו', כלב עושה 'האו', ופרה עושה 'צלי'. ולכן, הסכמנו למסור שיעור ב'אסאדו'. בישראל, 'אסאדו' הוא שמו של נתח בשר מסוים. בפניה נידחת זו של העולם, 'אסאדו' הוא טקס, מסורת, אירוע חברתי. אף אחד לא מכין 'אסאדו' לעצמו – תמיד זה עם קהל, תירוץ למפגש. הרב שפיץ שלח אותנו חזרה למלון לשם התרענונות לקראת ה'אסאדו', ואחר בא ואסף אותנו בשעה שנראתה לנו מאוחרת מעט לארוחת ערב, כשהוא לוקח אותנו לבית-דירות יוקרתי, שם פגשנו את יהודי הקהילה המקומית.

בכל בניין כזה יש 'חדר אסאדו' מיוחד, שאותו חייבים להזמין מראש. כשנכנסנו, מצאנו שם בין ארבעים לחמישים איש (היה זה אירוע לגברים בלבד) מהקהילה, בגילאי 65-25. הסעודה נפתחה עם נקינקיות, המבורגרים ונתחי בשר צלויים שונים שאותם אכלו האורחים כשהם מסתובבים ומשוחחים אלו עם אלו. היה שם יין, אגוזים וקערה אחת של סלט שאמורה הייתה להספיק לכל הקהל (נראה שירקות אינם האטרקציה המרכזית כאן). קבוצה מתוך הקהל הזה מתאספת פעם בשבוע לשולחן עמוס בשרים, כשהקהל כולו נפגש אחת לחודש. לכן הייתה קיימת כאן כבר דינמיקה קבוצתית מבוססת. בשלב מסוים, התיישבנו סביב השולחנות לקראת השיעור שלנו. אל השולחנות הוגשו נתחים יפים יותר של בשר, כולל צלעות פרה ענקיות. כמובן, שלא הייתה לנו ברירה אלא למסור את השיעור בנושא כשרות בהמות אקזוטיות, ביניהן הג'ירפה. הציבור אהב את הדברים, ונהנינו לפגוש את חבריה הפעילים של הקהילה היהודית באורוגוואי. המארח שלנו באותו ערב היה סרגיו הוכמן, שהתברר גם כ'אסאדו' מומחה – משהו מעין שף 'על האש' ראשי – והוא אכן העניק לנו חוויה ייחודית ובלתי נשכחת. ■